

MANUEL RIU

**ELS COMPTES FISCALS DE CATALUNYA, SOTA EL PRIMERS
COMTES-REIS**

*Un important llibre de Thomas N. Bisson sobre la fiscalitat catalana del
segle XII*

El professor nord-americà de la Universitat de Berkeley, Thomas N. Bisson, després de vint anys de treball i de nombrosos viatges a Europa, Espanya i França principalment, per tal de recollir-ne les fonts i orientar la seva investigació, ens ha proporcionat una obra magistral sobre un tema nou: la fiscalitat catalana del segle XII. El llibre es titula *Fiscal accounts of Catalonia under the early count-kings (1151-1213)*, consta de dos volums i l'ha publicat a Berkeley, el 1984, la Editorial de la Universitat de Califòrnia.¹ No és pas aquesta la primera recerca que Thomas N. Bisson realitza sobre la Història de Catalunya, ni tan sols el primer llibre que ens dedica.² Una dotzena d'estudis almenys l'han precedit des del 1973, centrats en la documentació inèdita dels arxius catalans i del Sud de França, des de la segona meitat del segle XI fins a la primera del XIII, i referents a problemes polítics i preferentment socio-econòmics: les monarquies feudals, la organització de la pau, el poder territorial, el senyoriu reial; o bé: el crèdit, els preus i la producció agrària, les finances; les encunyacions, la conservació de la moneda, i el monedatge, etc.

Ara ens presenta un conjunt de comptes fiscals dels tres primers comtes-reis de Catalunya: Ramon Berenguer IV, Alfons I i Pere I, els quals, entre 1151 i 1213, organitzaren l'administració dels seus dominis, cercaren el personal idoni, reorganitzaren la comptabilitat fiscal amb noves iniciatives i, sense que hom pugui saber com, es realitzà la creació d'una estructura institucional que hom troba funcionant ben coordinada. Aquesta col·lecció de 171 documents fiscals anteriors a l'any 1250 és l'única que existeix a Europa, i constitueix un testimoni fefaent d'un sistema organitzat de comptabilitat pública. Els comptes fiscals són la millor prova, i la menys coneguda, del procés institucional que experimentà Catalunya el segle XII, i

1. BISSON, THOMAS N.: *Fiscal accounts of Catalonia under the early count-kings (1151-1213)*. Edited with an introduction by... University of California Press. Berkeley, 1984. 2 vols. I: XXVI+325 pàgs., amb 7 mapes i 23 ils.; II: X+454 pàgs.

2. Especialment el llibre, BISSON, THOMAS N.: *Conservation of coinage: Monetary exploitation and its restraint in France, Catalonia, and Aragon (c. A.D. 1000-c. 1225)*. At the Clarendon Press. Oxford, 1979. XXIV+250 pàgs.+11 làms.

que féu possible la gran expansió del XIII. Són aquests documents els més antics testimonis d'aquest tipus, i els més complets que es conserven en cap del principats del Continent europeu. Sols poden comparar-s'hi per la seva importància, el *Domesday Book* anglès i els *Pipe Rolls*, i revelen una manera diferent de portar la comptabilitat, en la qual el crèdit i la tradició notarial prevalgueren sobre els esforços per centralitzar l'explotació i la rendabilitat dels dominis reials.

Aplegar aquestes 171 peces disperses degué ésser una tasca ingrata i lenta, ja que, com ens explica Bisson en el prefaci, la idea sorgí el 1965 i les troballes no finalitzaren fins el 1980. Al volum segon del llibre s'han reunit tots aquests documents: 138 comptes, comissions, ventes de batllius, inventaris i altres testimonis dels dominis reials en expansió al comtat de Barcelona, des del 1151 fins el 1213, i altres 33 relacions de béns i drets corresponents al període de 1071 fins al 1213, escrits en llengua llatina i majoritàriament conservats originals a diverses seccions de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. De vegades es tracta de petits retalls de pergamí, barrejats enmig d'altres documents, amb breus indicacions al dors, que no oblida de consignar l'autor en transcriure'ls. Tots han estat editats críticament, en una edició model·lica, d'acord amb les normes de la Comissió Internacional de Diplomàtica. S'inclouen els corresponents regesta en anglès i uns índexs detallats (volum II, pàgs. 394 a 454) amb matèries, topònims i noms de persona, que apleguen tots els termes i temes d'interès.

Fonts molt precises per a la història social, econòmica, política i fins cultural, aquests textos contenen referències de la dieta alimentícia, dels productes del camp —diversos als diferents llocs— i de la ramaderia, del vestit, dels costums, de la mobilitat de la gent, de musulmans i jueus, d'esclaus i de mercaders, i fins i tot del món trobadoresc a les corts reials i feudals. La pobresa de les fonts narratives enfront de l'abundància dels testimonis documentals, ha frenat la investigació de la Catalunya del segle XII fins a dates ben recents, i això pot semblar sorprenent si hom observa l'interès que ha desvetllat d'una banda l'estudi dels segles IX a XI (fins a l'estranger, penso per exemple en J.J. Bauer o bé en P. Bonnassie), i d'altra la formació i l'expansió de la Corona d'Aragó els segles XIII al XV. Aquell segle XII, situat enmig, ha estat molts anys el germà pobre, gairebé oblidat en molts aspectes, tot i que fou el segle del segon art romànic i que caldria aprofundir en la societat que el féu possible. Fou a les darreries del segle XII, ens explica Bisson, com a conseqüència de les innovacions dutes a bon fi per una èlite emprenedora, quan els comtats de la Marca Hispànica assumiren les noves formes i estructures d'un Principat. Però cal veure com s'arriba en aquesta integració. Una de les bases d'aquest coneixement ens el proporcionen els comptes fiscals, testimonis d'una comptabilitat «pública», que revela una organització financiera, fins ara desconeguda o bé deixada de banda, car hom no li havia atorgat la importància que té. Qui eren les contables, veguers i batlles, quina la seva extracció social, i quina la formació que haurien tingut? Veus

ací que l'obra de Thomas Bisson inicia un camí per a estudiar els orígens de la burocràcia i les finances públiques a l'Occident d'Europa.

Si aquesta és l'única col·lecció de documents fiscals anteriors a l'any 1250, i sense que hi hagués un suport bibliogràfic en tota la literatura històrica catalana per fer entenedors, històricament i tècnicament, els comptes, calia redactar una introducció minuciosa que no fos un simple «devantal» de presentació per als documents. I això ha dut a terme Thomas Bisson amb gran encert, des que el 1970 presentés el projecte i la primera redacció de l'obra en una reunió, a Boston, de la «American Historical Association», on fou animat a completar-la.

Aquesta introducció comprèn tot el primer volum, el qual és una autèntica monografia basada en els documents aplegats en el segon i en altres textos, sobre els dominis reials, els agents de l'administració, la cronologia dels fets i que a més, permeten una major comprensió dels problemes. Així ens proporciona el primer estudi seriós de l'organització del govern de Catalunya en l'època formativa de la Corona d'Aragó, de manera que hom pot comprendre millor el paper directiu que hi desenvoluparà. A la vegada, hi resseguim les dades bàsiques corresponents als diversos dominis i llur valor, així com els censos i rèdits que en treu la família dels comtes-reis; les figures dels comptables, batlles i altres agents reials, com els saigs, d'on se'n segueix una nòmina de la burocràcia catalana medieval del període estudiat; la cronologia dels comptes, comissions i inventaris, amb els seus corresponents continguts i les anotacions que els documents porten al dors; les mesures, pesos, encunyacions monetàries, preus, etc. Els oficials de l'administració, per exemple, han estat llistats cronològicament per dominis i alfabetitzats. Hom ha decidit «traduir» al català els noms propis dels documents, i creiem que la tasca ha estat realitzada amb molta cura pel que fa als noms de pila i també als topònims actualitzats. D'altra forma hom hauria falsejat l'ambient humà del segle XII que es tracta de retrobar i percebre en la introducció del llibre. Així hom fa més accessible per al lector no especialista el món del segon romànic, tot i més quan l'obra, magníficament editada, constitueix una font bàsica per a la investigació d'aquest segle XII tan injustament menystingut per la historiografia.

Vegem ara, amb més detall, alguns dels aspectes de l'estudi que precedeix a la transcripció dels textos. Al primer volum, després de presentar unes reflexions sobre les característiques paleogràfiques, diplomàtiques i lingüístiques dels documents i llur tipologia, on fa observacions que ens caldria tenir molt en compte, —com la que «no hi ha cap estudi modern sobre la cronologia catalana d'aquest període» (pàg. 16)—, passa a fer una síntesi global de la pràctica de la fiscalitat en la política dels tres comtes-reis. Creu que Ramon Berenguer IV, després d'assolir el regne d'Aragó (encara que no s'anomenés rei), i d'apoderar-se d'Almeria (1147) i de conquerir Tortosa (1148) i Lleida (1149), tot prenent la tutela de les fronteres catalanes a la conca del baix Ebre, faria compilar el codi dels *usages de Barcelona*, amb paleses tendències sobiranes. A més organitzà l'administració fiscal, per tal d'assegurar-se la

percepció dels drets i rendes dels seus dilatarats dominis, mallegant-se de batlles i veguers. Com a resultat d'aquesta organització financera, duta a terme vers el 1150, seria l'aparició dels primers comptes, dels anys 1156-1160, referents als dominis que la casa comtal tenia a la Catalunya Vella.

El primer grup de documents de 1151 permet de precisar diversos dominis de la casa comtal a través dels viatges de Bertran de Castellet, i els drets que hi tenia. Almenys 153 masos dels districtes de Vilamajor, Cardedeu, Tagamanent i Caldes de Montbui pertanyien al comte l'any 1151, i aquest és sols un exemple, si be prou representatiu. Creu Bisson que aquí la redistribució de les terres en masos podria ésser relativament recent, per tal de facilitar-ne la percepció dels censos, mentre que a la Cerdanya, Conflent i Vallespir deuria ésser més vella. Recorda, però, que un tipus de pagaments, com l'agrer i la tasca, poden datar del segle X, mentre que d'altres, com el braçatge, corresponen a arranjaments «mes recents» a la data de les cartes de 1151. Aquestes, i moltes d'altres observacions, que no podem pas seguir en detall, indiquen la minuciositat de l'estudi de Bisson, i fan més desitjable que la seva obra sigui traduïda al català ben aviat, per tal de facilitar-ne el coneixement a un públic de lectors més ampli. La persistència de la justícia comtal, amb saigs i vicaris infeudats als dominis fiscals, i la d'obligacions militars o paramilitars, com el servei d'host o els drets d'alberga (que revelen que rares vegades viatjarien comitives de més de 300 cavallers), així com els serveis de treballs (tragines o bé joves) evoquen encara la primitiva estructura del poder comtal.

Hom assenyala el *feu* del veguer i del batlle, enfront de l'*Honor* que agrupa els masos o tinences comtals; observa que el mot *bajulia* designa encara una funció més que un districte, i que l'*Honor* que originàriament constituï una estructura administrativa fou també una unitat senyorial. La diferenciació entre tinences o feus, per una banda, i la zona d'explotació directa, *domenja* o *dominicatura*, per l'altra, resta clara. El primer document, quan ens parla dels drets i censos de Prats de Molló, el 1151 (vol. II, pàgs. 18-19), ens precisa molt bé que dels 58 masos i 45 bordes que allí posseeix a cens el comte de Barcelona, al batlle li'n corresponen 3 masos i dues bordes, en pagament dels seus serveis; que dels 107 porcs que dona al comte en concepte de cens l'honor de Prats, al batlle li'n toquen 4 en feu (*ad fevum*); dels 87 anyells, li'n corresponen 3 en feu; i dels 158 pernills, 5 en feu; etc. ¿indica això que el 3,73% dels porcs, el 3,44% dels anyells i el 3,16% dels pernills, corresponents al cens públic, ha estat subinfeudat pel comte al batlle en concepte de salari? Així ho sembla, car la possessió de masos, bordes i molins en feu pertanyents al comte, per part de batlles i curadors sembla suggerir aquest tipus de pagament mixt dels serveis, en espècies, però també en diners. El document és verdaderament temptador per molts altres detalls: els tres *torner*s o tornejadors de fusta, que viuen en l'honor, paguen pels masos que ocupen el cens anual en espècies consistent en 450 escudelles, 24 greals, 24 bols i 24 canadelles; i els ferrers han de lliurar 120 parells de ferradures...

Hom recorda també, a més del mas català, altres estructures: la parròquia, la vila, la vall... i hi fa diverses consideracions. Esbossa després l'economia diversificada, mostrant així la varietat i riquesa de productes que queden reflectides en la documentació: porcs –no menys de 1056 porcs obté el comte dels seus dominis–, gallines, capons, pollastres, oques, anyells, ous i formatge, cebes i alls; pa i vi, oli i sal, pebre, peix fresc i salat, civada per als cavalls, forment, ordi, sègol, espelta i mill, mel, cera, ciris i espelmes, etc. Ens parla de les mines, principalment de ferro i plata, del comerç, etc. I es deté a analitzar els comptes per tal de mostrar la varietat i natura dels drets i rendes comtals, i les relacions de despeses, tant per la gestió com pel consum. Cerca després de retrobar el personal del cercle immediat del comte –Bertran de Castellet, Bernat de Bell-lloc, Arnau de Rased, Guerau Alemany... –i els veguers, batlles i saigs, responsables dels dominis, com Arnau de Perella, Berenguer Mir i Bernat Bou. Així arribem a la fi dels dos primers capítols, dedicats a l'època de Ramon Berenguer IV, per encetar les èpoques del seu fill i del seu nét.

El capítol tercer resta dedicat a la reorganització de la comptabilitat fiscal en temps d'Alfons I (1162-1196). Els seus primers consellers: el bisbe de Barcelona Guillem de Torroja, Guillem Ramon (III) Senescal de Montcada i Guillem VII de Montpeller, procuraren de bell antuvi que es paguessin els deutes. El sobirà establí el bovatge vers 1174 per refer l'economia de la casa reial. Els problemes d'Occitània i Provença dificultaven el redreç, però l'activitat fiscal s'accelerà a Catalunya. Ho revela segons Bisson, el fet que del període 1178-1194 s'hagin conservat 68 documents de la comptabilitat reial i dels dominis, i una quarentena de comptes dels batllius. Préstecs, compres, despeses de viatges i expedicions militars, etc. proporcionen abundant informació, que cal interpretar: noves iniciatives de la cort reial foren degudes al famós canonge barceloní Ramon de Caldes i a Guillem de Bassa, als quals considera «especialistes preeminents en comptabilitat fiscal» (I, pàg. 93). Ramon de Caldes registra i fa reconèixer els drets del rei, com ens ho mostra la miniatura del *Liber feudorum maior* que Bisson reproduceix en color; el domini directe és pres més seriosament: els creditors són pagats assignant-los la *redesima* i altres rendes; i per fi hom fa nous *capbreus* i els *Libri computorum*, disortadament perduts, que registren els comptes per al control de la Cort.

Hom pot preguntar-se quan, com i on es feien els comptes, i Bisson tracta d'esclarir-ho: la forma usual era que una vegada l'any, si bé en moments diferents, hom passés comptes. El procediment era variable, ja que hom solia comptar els ingressos i les despeses, que eren degudament assentats en el balanç. Diversos aspectes del procediment: als comptes dels batllius consten les entrades i sortides, i els càlculs o computacions se solen fer en sous de Barcelona o bé en morabatins d'or (avaluats a 7 s. b. per morabatí), malgrat que hom veu circular igualment el diner de Jaca i el de Melgueil. No se sap pas ben bé com es feia el balanç final, car els comptes en espècies i els comptes en diners hi resten barrejats, i ambdós valors són negociables, i els romanents fàcilment intercanviables. Les operacions auxiliars no enlesti-

des, o bé l'espera d'un mercat més favorable, poden fer que hom prefereixi no tancar el balanç i es limiti a una penúltima fase de reconeixement d'efectiu, de deutes i de béns en reserva.

Vers el 1190 albiem la naturalesa de la comptabilitat reformada, car les revisions dels dominis fiscals atenyen una gran regularitat. Ramon de Caldes, Guillem de Bassa i Ponç Ademar són designats «procuradors del rei a Catalunya», i amb ells col·labora un templer Guerau de Caerci. La presència dels templers, economistes experts, en les finances reials resta esbossat en un segon terme; abans havien fet préstecs al rei. Què ha canviat, llavors?: aparentment ha augmentat el valor dels dominis, hi ha relacions de majors compres per part del rei, ha disminuït el recurs al crèdit, proliferen els estatuts rutinaris dels batlles fets en nom del rei. El fet de posar juntes les sumes dels comptes amb les anotacions prèvies detallades, facilita les comparacions dels valors dels dominis, i altres possibles estudis. Però, dissortadament, els registres finals no s'han conservat. El personal esdevé més especialitzat. Hi ha una certa descentralització administrativa, amb tendència a l'autonomia... La més característica innovació en la tasca fiscal de Ramon de Caldes i de Guillem de Bassa fou l'organització d'un arxiu, on es conservaven els comptes originals conjuntament amb els registres per dominis.

Dels darrers anys (1194-1196) d'Alfons I, no hi ha documentació. La darrera notícia de tipus fiscal és del 27 d'abril de 1194. Sembla però que la reforma no deuria pas paraitzar-se. El *Liber feudorum maior* degué restar enllestit vers 1194 (el darrer document data de 1192), mes sobre aquest punt Thomas Bisson manifesta els seus dubtes. Sembla que llavors la renta dels dominis de la Corona a Catalunya sumaria uns 100.000 sous l'any, car sols la batllia de Lleida ja rendia uns 20.000 sous. El rendiment de la de Provença, en canvi, era de l'ordre de 10.000 sous anuals. Però cal tenir present també que els deutes que contreia el rei calia pagar-los de les rendes (pàg. 122 i segs.).

El capítol IV ens mostra l'administració fiscal, sota la pressió financera, en el regnat de Pere I (1196-1213), fill de l'anterior sobirà i net de Ramon Berenguer IV. De pocs reis es pot dir, com d'aquest, que la història del seu regnat és la història de la seva moneda. Bisson ens recorda que passà part del seu regnat fora del Principat i que negligí Catalunya. Pere de Taveret i Guillem Durfort foren els seus homes forts, pel que fa a les finances sobretot. L'administració directa dels dominis persistí tenaçment, però alguns foren cedits com a tinences de per vida, o bé encomanats als templers, que desitjaven cobrar els préstecs. No obstant, la documentació és força incompleta, i dispersa. És possible, així i tot, que l'expansió continués. Posseïm sis compres de batllius que així ho indiquen, i d'altres documents també. L'administració local continua la d'Alfons I. Els batlles compren el seu càrrec per períodes d'un any o per més temps, el rei recorre amb freqüència a sol·licitar prestecs als burgesos, cavallers, ordes militars, etc., a raó d'uns 15.000 sous l'any. Durant els primers vuit anys de regnat, els seus deutes sumen almenys 121.150 sous.

De 1206 a 1213 pujaren ja els deutes reials a uns 244.278 sous l'any ! Setze vegades per damunt dels deutes dels primers anys! Hom pot preguntar-se: què passà amb els dominis reials? Fins a quin punt romangueren intactes?. El crèdit imposà una nova estructura a l'administració de Catalunya. Molts grans homes es dediquen a fer inversions calculades sobre el poder. I el rei perd el control directe de les seves rendes ordinàries. Ha de cercar diners per altra via: generalització del bovatge i imposició d'altres pagaments extraordinaris, com el *monedatge*, que ara s'inicia. Les *taxes* van en augment, al·legant diversos motius; el rei ven privilegis o cerca profits en les noves encunyacions de moneda. Però els recursos dels dominis reials segueixen representant a Catalunya encara almenys el 50% dels ingressos que obté el rei al Principat.

L'estructura dels comptes no fou alterada en el regnat de Pere I, però hom avença vers la burocratització de la comptabilitat. Ramon Batalla és l'home de confiança, que s'associa amb els batlles locals i s'envolta d'escriuans i notaris, renovant d'aquesta manera la comptabilitat fiscal. Té ja més de professional conscient que restaura el sistema de Ramon de Caldes i de Guillem de Bassa, però ho fa amb menys eficàcia i amb una certa rutina. La família Durfort de Barcelona controla bona part de les finances, bo i practicant el préstec al sobirà i aprofitant els crèdits. Els dos Guillem Durfort, oncle i nebot, són personatges de gran relleu. Mentre, els batlles i veguers es troben en una posició difícil per la tensió entre la pressió fiscal i l'ordre administratiu. El rei mor endeutat el 1213 i Guillem Durfort, quan el segueix a la tomba el 1217, sols ha aconseguit recuperar la meitat dels 60.000 sous que aquell li devia en morir.

La conclusió situa aquestes innovacions financeres en el context europeu, i assenyalava les peculiaritats de les creacions catalanes, més tradicionals potser que les del Nord, però amb diferències notables respecte dels seus veïns mediterranis. Malgrat tot la comptabilitat pública al Midi resta encara per estudiar en bona part. Pensa Bisson que tal vegada els primers comptes fiscals de Catalunya evoquen les ambigüitats distorsionadores d'una evolució des de l'explotació patrimonial a l'administració pública.

Justifica després l'edició dels textos reunits, indica que el recull conté els testimonis més característics i ens proporciona, a més: una llista analítica de batlles i dominis (1151-1213) que comprèn la informació bàsica de l'evolució històrica, el valor i el personal administratiu dels dominis comtals i reials. De cada un dels dominis, esmentats per ordre alfabètic dintre dels comtats o comarques històriques, apunta els trets essencials de la seva història. Els valors o rendes que inclou la documentació reunida per llocs, ofereixen una informació valuosa per als estudiosos de cada un dels dominis. Per tal de facilitar-ne la consulta més encara, l'autor ha dreçat un índex alfabètic (I, pàgs. 231-234) dels batllis i dels dominis.

Un altre apèndix es dedica als comptadors, auditors i escriuans, des del 1144 a

1213, i traça breus esboços biogràfics alfabetitzats, o bé indica quin fou el seu paper en la documentació reunida. Cal precisar aquí que els noms s'han mantingut en llatí tal com apareixen als textos, però s'indica entre parèntesi la seva versió catalana moderna. El mateix fa després en altres tres relacions alfabetitzades dels noms (i notícies) referents als veguers, batlles i saigs, per separat. Dóna també un llistat de 99 estats i sessions de comptes, per ordre cronològic des del 1157 fins al 1213, dels quals ha conservat notícia la documentació emprada; una altra relació reuneix les 31 compres o cessions de barllius; i una tercera agrupa, també cronològicament, els 15 capbreus, memorials o anotacions de drets i rendes dels dominis. Encara la identificació dels escrivans anònims i de les anotacions dorsals és objecte d'un darrer apèndix, mitjançant la comparació de les lletres, que permet el fet que la major part de la documentació s'hagi conservat original.

D'aquests apèndixs, tots ells interessants per una o altra qüestió, destacarem el que porta el número 10 inclòs a les planes 301 a 309 del primer volum, referit a mesures, pesos, encunyacions i preus. Les influències dels mons romà, germànic i àrab hi són paleses i, com ens indica prou bé Bisson, «les autoritats sobre metrologia a l'us són poc útils per a la Catalunya del segle XII». Podria haver afegit, tot i que és obvi, que el coneixement de la metrologia és indispensable per a l'estudi econòmic. Esbrinar les equivalències de les variades mesures i pesos utilitzats és una tasca prèvia necessària per a l'historiador de l'economia. D'un mercat a l'altre poden variar els pesos i les mesures utilitzades. Però algunes mesures constituïen, al segle XII, a Catalunya un sistema de mesuratge ben coordinat per als àrids: 1 aimina = 2 mitgeres = 4 quarters; 1 mitgera = 2 quarters; 1 sester = 2 aimines = 4 mitgeres = 8 quarters o quarteres; 1 modi o muig = 16 sesters = 23 aimines = 64 mitgeres = 128 quarters o quarteres. Si bé hom esmenta també modis, aimines i sesterades de vi, al costat de les mesures d'àrids, que podien haver estat diferents. El quartar o la quartana sembla haver estat, en general, la dotzava part de la quartera o quarter, tot i que puguin haver-hi algunes variants. La tona, a mitjan segle XII, hom la fa de 10 sesters. El cafís oscil·la entre 10 i 12 fanegues i hom el fa equivalent a 4,32 mitgeres a Lleida el 1187 i a 4,46 el 1188. La fanega equival a 8 almuds. Cafissos, fanegues i almuds constitueixen un sistema semblant a l'anterior, d'origen àrab, però hom parla també d'un sester de 9 almuds, vers 1157, tractant de connectar els dos sistemes emprats. La mojada i la quarterada indiquen la superfície de terra capaç de rebre, respectivament, un modi o bé una quartera de sembradura.

Pel que fa als pesos (marcs, lliures, unces i quartes) no sembla pas que els textos ens aclareixin gran cosa. A l'epígraf dedicat a les encunyacions hom observa el fet que el sou és moneda de compte i que els pagaments es fan en diners (generalment de Barcelona, però també de Jaca i de Melgueil, amb escasses al·lusions a altres peces com les rosselloneses o tolosanes), o bé en òbols i *medalles*, fraccions del diner. L'argent, o sou de plata, i dues monedes d'or: el morabatí, equivalent a 7 sous barcelonins, i la mazmudina, són també esmentades.

Per ésser el període estudiat d'una relativa estabilitat, amb una tendència, però, a una inflació accentuada els darrers anys del regnat de Pere I, les taules de preus que s'inclouen poden ser suficientment indicatives: de les fluctuacions dels preus de cereals, muls i cavalls; i també les dades del cost d'allotjament i alimentació d'un home i cavall per dia, que ens proporciona el dret d'*alberga*, i que hom valora en 2 i en 3 sous. D'altres anotacions de preus i d'objectes fins i tot ens portarien ara massa lluny, com la notícia de dotze «fibules per a exhibir al pit», amb els 12 cordons corresponents, que costaren a Girona el 1191 vint-i-dos sous ¿Com eren aquestes fibules o sivelles? La resposta haurà de donar-nos-la algun dia, potser, l'arqueologia.

El llibre del professor Bisson ha de causar impacte en la historiografia medieval d'aquest segle. Amb ell, l'historiador de les finances i de l'administració pública ha fet un avanç remarcable, i cal consignar-ho així. Els documents transmesos han de permetre avançar més en l'observació d'altres aspectes socio-econòmics, en els quals ens plauria de seguir entretenint-nos, si no ens haguéssim ja allargat tant. L'obra s'ho mereix. No volem cloure aquestes línies sense remarcar la cura extraordinària amb què s'han transcrit els documents, l'anotació minuciosa que els acompanya, i l'índex alfabètic *rerum et verborum* tant complet que clou el segon i darrer volum. Vint-i-dues il·lustracions ens mostren una selecció dels tipus de documents i lletres, i fins de les inscripcions del dors. Mapes clars i precisos asseguren la comprensió del text. I una selecta bibliografia, ben citada, completa els elements utilitzats i a disposició del lector atent.

Hauria de cloure aquí el meu comentari, però deixeu-me una darrera reflexió encara. Hem vist aquí alguns trets d'aquesta valuosa obra de Thomas N. Bisson, mestre de medievalistes americans, que ha convertit Berkeley en un centre d'estudis de la Catalunya dels segles XII i XIII. A San Francisco primer, i ara a Los Angeles, el pare Robert I. Burns ha creat una escola de «valencianisme», especialment remarcable per als segles XIII i XIV. Com Johannes Vincke la inicià a Friburg per a l'estudi de la Corona d'Aragó en general, o com Philippe Wolff la fundà a Toulouse... Amb ells i els seus deixebles, aquests i altres mestres estrangers han aportat i aporten obres fonamentals a l'Història de Catalunya i de la Corona d'Aragó, fent-nos conèixer les possibilitats d'estudi de la rica, i fins i tot excepcional documentació conservada a Catalunya. Mentre, jo em pregunto si les institucions de casa fan el que haurien de fer per tal que l'escola del medievalisme autòcton no s'estronqui del tot.